

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ROŞANAK ZAKARİYYA QIZI NASERİ SİS

İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA POSTKOLONİAL PARODİYALARIN
TEMATİK-BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

İş Bakı Dövlət Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında
yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Cəlil Qərib oğlu Nağıyev

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Şahin Həmid oğlu Xəlilli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Əzizə Qurban qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Pedaqoji Dövlət Universitetinin
Dünya ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə __26/02__ 2016-cı il saat _____ Azərbaycan Dillər Universiteti
nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya
Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sevda Davud qızı Vahabova

IŞIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Bədii ədəbiyyatın müxtəlif sahələrində - istər nəsr və istərsə də nəzm əsərlərində geniş istifadə edilən parodiyada yazıçının qələmə aldığı hər hansı bir əsərin ideya-məzmun xüsusiyyətləri əsasən məsxərə səciyyəsi daşıyır. İlk nümunələri qədim Yunanıstanda yaranan və onun davamı olaraq dünya şöhrətli yazıçılardan Fransua Rable (1494-1553) Migel de Servantes (1547-1616), Mari Fransua Arue-Volter (1694-1778), Ceyms Coys (1882-1941), Daniel Defo (1660-1731), Conatan Svift (1667-1745) və digər sənətkarlar öz ölməz əsərlərini bədii ədəbiyyatın məhz bu növündə yazmışlar. Bu janrda yazılan əsərlərdə dövrün zülm və özbaşınalığı, irqi ayrıseçkilik, müstəmləkəçilik ifşa olunur. Son dövrlərdə postmodern ədəbiyyatda yaranan bu tipli romanlar postkolonial roman adlanır və postmodern parodiya kimi təsnif edilir. Bu qrupa Cin Raysın “Geniş Sarqas dənizi”, C.M.Kutzeenin “Fo” və Piter Kerinin “Cek Meqs” romanları daxildir. Bu əsərlərin parodiya olmasını izah etmək üçün iki ifadədən istifadə etmək olar. Belə ki, bu əsərlər əvvəlki mətnlərinə cavab olaraq yazılır, öz müstəmləkə mətnlərini əksinə çevirir və bu mətnləri parodiya edirlər. Bu əsərlər postkolonial qotik romanlar kimi də tədqiq edilmişdir.

Demək olar ki, bütün tədqiqatçılar “C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi” romanının postkolonial əsər olduğunu deyirlər. Bu əsər ilkin mətnə cavab kimi yazılan, Karib mövzuları və mədəniyyətdən bəhs edən, müstəmləkə münasibətlərinin ləğv edildiyi dövrə aid olan bir əsərdir. Bu əsər XIX əsr ingilis yazıçısı Ş.Brontenin “Ceyn Eyr” romanına parodiya kimi yazılmışdır. Belə ki, “Ceyn Eyr” romanının qəhrəmanı Berta Meysondur. C.M.Kutzenin “Fo” romanı isə D.Defonun ecazkar “Robinzon Kruzo”sunun postmodern şəkildə nağıl edilməsidir. Beləliklə, “Fo”nun kolonial mətni “Robinzon Kruzo”nun yenidən yazılmasıdır. Əsərin birinci hissəsində diqqət Robinzon Kruzonun səfil qadın obrazı və onun kişi qulluqçusu Cümənin üzərində cəmləşmişdir. Nəticədə, P.Kerinin “Cek Meqs”inə viktorian romanının postmodernist stilizasiyası kimi baxmaq olar. Bu əsər əsasən Çarlz Dikkensin (1812-1970) “Böyük ümidlər” əsərinə parodiya kimi yazılmışdır. Burada Abel Maqviç oğulluğunu ziyarət etmək üçün Cek Meqsin obrazında qayıdır”¹.

¹ Elleke, Boehmer. Colonial and Postcolonial Literature. Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 216.

Qeyd etməliyik ki, bu romanlar Riçard Toddun dediyi kimi, "eşidilməyən səslərin qayıtməsi"dir – Antuanet Kozuey, Syuzan Barton, Cümə və Cek Meqşin səsləri. O düşünür ki, bu romanlar müstəmləkəçilik və patriarxal düşüncəyə uyğun olaraq, tənqid edilə biləcək "qeyri-nəzəri, ədəbi bir mühit hazırlayır"¹.

Lakin bu tədqiqatda həmin mətnlər hər iki janrın parodiyası kimi təhlil edilir: bunlar postkolonializm və postkolonial qotikadır. Hiper-mətn və hipo-mətnləri müqayisəli şəkildə tədqiq etmək bu dissertasiyanın mövzusunda kənarıdır. Burada əsas məqsəd tədqiq olunan romanlarda diqqəti postkolonializm və postkolonial qotika anlayışlarının üzərinə yönəltmək, tədqiqatı yuxarıda adları çəkilən bu üç roman əsasında yerinə yetirməkdir.

Ümumiyyətlə postkolonializm imperiyalizm və onun doğurduğu nəticələr haqqında həyata və cəmiyyətə bir yanaşmadır. Postkolonializm müstəmləkəçi ideologiyasını təftiş edən, devirən və ya istiqamətini dəyişən bir anlayışdır. Buna görə də postkolonializm həyatda mövcud olan bərabərsizlikləri rədd etmək və sosial ədaləti bərpa etmək məqsədi güdən sorğu-sualla məşğul olan nəzəriyyələr, mətnlər, siyasi strategiyalar və aktivizm ifadə tərzlərinə istinad edir.

Elleke Byomerin fikrincə, postkolonializm termini Qərb və Şərq arasında XVI əsrdən bu günə qədər davam edən müstəmləkə toqquşmalarının tarixi, siyasi, mədəni və yazılı şəxələnməsinə ünvanlanan bir termdir. O bu toqquşma nəticəsində həm müstəmləkəçilər, həm də müstəmləkəyə çevrilənlərin necə formalaşdığını əks etdirir. O, postkolonializmin yalnız "tənqidi nəzəri yanaşma" olmasını deyil, həm də "onun XX əsrdən əvvəlini və sonrakı dövrünü əhatə edən siyasi və mədəni vəkalətin ədalətsiz və bərabər olmayan formalarına şəkildəyişmiş müqavimət siyasətinin təyin olunması"nı² müdafiə edir.

Tədqiqat işində postmodern parodiya kimi təqdim və təhlil edilən bu əsərlərin geniş şəkildə öyrənilməsi, haqqında çox az məlumat olan bu sahəyə aydınlıq gətirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

"Post-kolonial" və "postkolonial" terminlərinin fərqli mənaları var.

¹ Todd Richard. The Retrieval of Unheard Voices in British Postmodernist Fiction: A.S.Byatt and Marina Warner / Liminal Postmodernisms: The Postmodern, the (Post)Colonial, and the (Post) Feminist. Theo D'Haen and Hans Berten eds. Amsterdam: Rodopi, 1994, p. 99.

² Elleke, Boehmer. Colonial and Postcolonial Literature. Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 340-361.

Tarixçilərin fikrincə, “defis ilə yazılan "post-kolonial" sözü xüsusi olaraq bir ölkənin, dövlətin və ya xalqın başqa bir müstəmləkəçi qüvvə tərəfindən idarə olunmağa başladığı... və idarəedici qüvvənin öz əllərinə keçirdikləri dövrdən sonraya aid edilir”¹.

"Postkolonial" terminindən isə hər hansı bir "ərazi müstəmləkəyə çevrildikdən sonra koloniyaya məruz qaldığı zaman istifadə edilir. Bu tədqiqatlar adətən dil, mədəniyyət və adətləri də daxil olmaqla kolonial qüvvənin sonrakı qarşılıqlı təsir məsələləri ilə məşğul olurlar. Hər hansısa bir anlaşılmazlığın qarşısını almaq üçün bu tədqiqatın həddləri çərçivəsində ancaq bir sıra yazıları əhatə edə bilən "postkolonial" – defissiz çətir termindən istifadə olunur.

Ania Lumba kimi tənqidçilər postkolonializmə mürəkkəb bir anlayış kimi baxırlar, belə ki, onlar kolonializmin bitmədiyinə inanırlar². Əlavə etmək istərdik ki, kolonializm öz zahiri formasını dəyişsə də gizli şəkildə onun bəzi qrupları hələ də mövcuddur. Bu qruplara qadınlar və işçi sinif daxildir. Adı çəkilən romanlar göstərir ki, müstəmləkəyə çevrilən ərazilərdə və ya evlərdə, harada olmağından asılı olmayaraq, qadınlar və işçi siniflərin vəziyyəti dəyişməyib və onlar təzyiqlə məruz qalır, istifadə olunur, təhqir edilirlər. Bu səbəbdən həmin romanların tədqiqlərində əsas diqqət mərkəzində təzyiqlə məruz qalan qadınlar və işçi sinif olacaqdır. Tədqiqat zamanı müəllif “müstəmləkələşdirmək” terminindən kimisə nəzarət altında saxlamaq üçün ona zorakılıq yolu ilə təsir etmək mənasında istifadə edilir.

Dissertasiyada “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” əsərləri postkolonial, həm də qotik romanlar kimi tədqiq edilmişdir. Qotik ədəbiyyatın özünün də müstəsna rolunun şişirdildiyi hesab edilir. Qotik ədəbiyyatın mübaliğəli qeyri-reallığı və hətta sürreallığı parodiya mövzudur. Snodgrass kimi tənqidçi və yazıçılar C.Rays, C.Kutzee və P.Kerinin romanlarını postkolonial qotik əsərlər kimi göstərirlər.

XX əsrin ortaları və sonlarında qotik ənənələrin sosial şərtlərlə birləşməsi kolonializmin izahını gücləndirdi. C.Rays yazılarında... cəhdlərə baxmayaraq... subjanr inkişaf etdi. C.Ris psixoloji roman və ingiltərəli bəylə şən və həssas adalı gəlin arasındakı uyğunsuzluqdan bəhs edən Ş.Brontenin “Ceyn Eyr” romanına (1847) prikvel olan “Geniş Sarqas dənizi” (1966) əsərində istila, repressiya və qadınların isismarı qotik roman tədqiqatının inkişaf etdirmişdir.

¹ Gunning Dave. Postcolonial Literature. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, pp. 43-48.

² Yenə orada.

Göründüyü kimi, seçilmiş əsərlərdə kifayət qədər qotik elementlər var, amma onlar karnavallaşmış parodiya şəklində özlərini bürüzə verirlər və ona görə də ənənəvi dəhşət və yamanlıq ilə əlaqələrindən uzaqlaşır.” Baxmayaraq ki, Paravisini-Gebert yalnız Rene Depestrin «Mənim bütün xəyallarım» əsərini təhlil edir və “Geniş Sarqas dənizi”ni postkolonial qotik roman kimi təsnif edir, bu tədqiqatda onun iddialarını seçilmiş əsərlərinə aid etmək üçün ümumiləşdirəcək və bu romanları öz ənənəvi dəhşət və yamanlıq ilə əlaqəsindən uzaq qotik parodiya romanları kimi tədqiq edəcəyik. Seçilmiş romanlarda diqqət mərkəzində qotik adətlərə əsaslanan parodik qotik qəhrəmanlar və onların quruluşu olacaqdır.

Parodik postkolonial əsər və postkolonial qotik romanlar haqqında mülahizələrimiz bu nəzəriyyə və anlayışlarla bağlıdır, lakin postkolonializmdən bəhs edən ikinci fəslin nəzəriyyəsi daha çox diqqət mərkəzində durur. Sonrakı üç yarımfəsildə nəzəriyyədən çox, romanlardan bəhs edilir. Beləliklə, parodiya, qotika, mimika, postkolonial qotika və bədii yazılar kimi anlayışlar bu tədqiqat boyunca təkrar olunur.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin əsas obyektini C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi”, C.M.Kutzeenin “Fo”, P.Kerinin “Cek Meqs” əsərləri təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə bu romanların ideya-məzmun xüsusiyyətlərinin araşdırılması təşkil edir.

Dissertasiyada müasir dünya ədəbiyyatında mühüm yerlərdən birini tutan posmodernizm ədəbi cərəyanının başlıca mövzu istiqamətlərindən biri – postkolonial roman və onun parodiya istiqamətləri, eləcə də bu istiqamətdə yazılmış bəzi romanların ədəbi-bədii və ictimai-sosial mündərcəsi isə əsas tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. İlk növbədə, “postkolonial roman” ədəbi terminin nəzəri əsasları müəyyən edilmiş, bəzi müasir igilisdilli ölkələrin ədəbyatlarında müşahidə edilən bu yeni tipli ədəbi istiqamətin nümunələri öyrənilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ilk növbədə müstəmləkəçilik cizgilərini əks etdirən bu romanları parodik postkolonial əsər kimi təqdim etmək, onlarda qotik elementlərin olduğunu göstərməklə bərabər bəzilərinin parodiya edildiyini də nəzərə çatdırmaqdır.

Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo”, “Cek Meqs” əsərlərinin tədqiqatın məqsədini müəyyənləşdirmək;
- bu əsərləri müstəmləkəçilik mövzusunə çevirən cizgiləri müzakirə etmək, burada hansı qotik elementlərin necə təqlid edildiyini öyrənmək;
- mərkəzi nöqtədə duran parodiyadan seçilən romanın bəzi cizgilərinin karnaval şəklinə salınmasına aydınlıq gətirmək;

- yeri dəyişmiş karnavalın nə olduğunu başa düşmək üçün janrın cizgilərini götürüb onları əksinə çevirən, bəzi cizgiləri cəfəng təsir göstərəcək dərəcədə şişirdən parodiyanın əsas məğzini açıb göstərmək;

Tədqiqatın əsas vəzifəsi yuxarıda adları çəkilən postkolonial romanların təbiətini müəyyən etmək, postkolonial roman probleminin əsas nəzəri prinsiplərini araşdırmaq, müasir dünya ədəbiyyatının bu istiqamətinin postmodernist ədəbi prosesdə yerini müəyyənləşdirməkdir. Belə ki, “müstəmləkəçilik” terminini geniş şəkildə izah etdikcə, müstəmləkəçilik elementləri hələ də onlarda özünü göstərir.

Tədqiqatın aktuallığı. Postkolonializm anlayışı dünya ədəbiyyatında tam yeni bir hadisədir. Dissertasiyada dünyada bu gün də öz aktuallığını itirməyən müstəmləkəçilik siysəti və onun müasir dünya ədəbiyyatında, o cümlədən yeni ingilisdilli ədəbiyyatda təzahür forması olan – postkolonial ədəbi istiqamətdə tədqiqi və bu orijinal janrın ədəbi prosesdə tutduğu mövqə müəyyən edilir. Burada göstərilir ki, postkolonializm anlayışı dünya ədəbiyyatında tam yeni hadisədir və “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo”, “Cek Meqs” kimi romanlar öz bədii-estetik, ictimai-siyasi məğzinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İndiyədək bu mövzu ilə bağlı yazılmış əsərlərdə müəyyən fikirlər söylənilsə də, bu mövzu elmi baxımdan əsaslı şəkildə araşdırılmamışdır. İlk dəfə olaraq postkolonial adlanan məfhuma aid olan “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo”, “Cek Meqs” kimi əsərlər, tərkibində postkolonial və kolonial elementlər olan və diqqəti sonuncunun üzərində cəmləşdirən Yanus görünüşlü (ikiüzlü) romanlar olaraq tədqiq edilir. Burada postkolonializmə dair mülahizələr şərh edilir, postkolonializmdən əvvəl kolonializm təhlil edilərək onun imperializm adlanan ideologiyanın təcrübəsi olduğu müəyyənləşdirilir. Ədəbi nəsrin bu istiqaməti kolonializm və postkolonializm kimi iki nəzəri terminin yaranmasına səbəb olur.

Tədqiqatın metodoloji əsası. “Postkolonial roman” anlayışı özündə iki tarixi mərhələni – klassik müstəmləkəçilik və müasir postkolonializm siyasi prosesini cəmləşdirir. Bu tarixilik kateqoriyası öz növbəsində həmin prosesləri əks etdirən bədii ədəbiyyatda da öz əksini tapmışdır. Bu baxımdan, müstəmləkəçilik, istismarçılıq tendensiyalarının ədəbiyyatda ilkin təzahürü və onun bədii obrazlı ifadəsi yeni mərhələdə postkolonial janr şəklində təzahür etmişdir. Yeni postkolonial roman yalnız ilk mənbələrlə müqayisəli şəkildə araşdırıla bilər. Bütün bu ədəbi-nəzəri problemlər isə, təbiidir ki, ədəbiyyatşünaslığın əsas tədqiqat metodologiyası olan tarixi-müqayisəli metodologiya vasitəsi ilə öyrənilə bilər.

Dissertasiyanın işlənmə dərəcəsi. Müasir dünya ədəbiyyatında kifayət qədər geniş yayılmış postkolonial roman və onun nəzəri-estetik əsasları ilə bağlı olan problemlər dairəsi son dövrlərdə Qərbi ədəbiyyatşünaslığında bir sıra ciddi araşdırmanın obyektinə olmuşdur. Amma Azərbaycan, nə də İran ədəbiyyatşünaslığında müasir dünya ədəbiyyatının bu aktual probleminə lazımi diqqət yetirilməmişdir. Müasir ingilisdilli ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələri olan C.Raysın «Geniş Sarqas dənizi», C.M.Kutzeenin «Fo» və P.Kerinin «Cek Meqs» əsərlərinin nümunəsindən çıxış edərək həm postkolonial roman və onun nəzəri-estetik prinsiplərinin, həm də bu ədəbi istiqamətin tərkibinə daxil olan postmodernizm ədəbi cərəyanının bəzi xüsusiyyətlərinin tədqiqi dünya ədəbi prosesinin dərkində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada tədqiq edilən nəzəri-estetik problemlər, tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş elmi müddəalar, eləcə də ədəbi-tarixi məsələlər müasir ingilisdilli ədəbiyyatla, bu ədəbiyyatda geniş yer tutmaqda olan postkolonial roman və dünya ədəbiyyatının aparıcı istiqamətlərindən birini təşkil edən postmodernizm ədəbi cərəyanı ilə bağlı müəyyən ədəbi-tarixi və nəzəri-metodoloji məsələlərin araşdırılması həm dünya ədəbiyyatının tədqiqatçıları üçün, həm müasir ingilisdilli ədəbiyyatla məşğul olan mütəxəssislər üçün, həm də filoloji fakültələrin bakalavr, magistr və doktorantları üçün mənbə rolunu oynaya bilər.

Dissertasiyada müdafiəyə çıxarılan nəzəri müddəalar. Dissertasiyada müdafiəyə aşağıdakı ədəbi-tarixi və nəzəri-metodoloji müddəalar çıxarılmışdır:

- C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi”, C.M.Kutzeenin “Fo” və P.Kerinin “Cek Meqs” əsərlərinin nümunəsində postkolonial roman və onun ədəbi-tarixi və nəzəri əsaslarının araşdırılması;

- müasir ingilisdilli ədəbiyyatda postkolonial roman janrının geniş yayılmasının səbəblərinin müəyyən edilməsi;

- yeni dünya ədəbiyyatında hələ bu gün də öz aktuallığını itirməyən müstəmləkəçilik və neomüstəmləkəçilik mövzularına qayıdışın səbəblərinin aydınlandırılması;

- postkolonial roman janrının postmodernist səciyyəsinin müəyyənləşdirilməsi;

- “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” romanlarının bədii ifadə vasitələri, bu əsərlərin nümunəsində yeni roman poetikası məsələlərinin araşdırılması;

- tədqiqata cəlb edilən bu postkolonial romanlarda yumor, kinayə, satira və sarkazm kimi bədii ifadə vasitələrinin işlənməsinə münasibət.

İşin aprobasiyası. İş Bakı Dövlət Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın nəticələri, məqalə və tezislər şəklində Azərbaycan Respublikasında və xaricdə nəşr olunan müxtəlif elmi məcmuələrdə çap edilmişdir. Almaniyada dissertasiyanın ümumi məğzini əks etdirən ingilis dilində monoqrafiya nəşr edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın birinci fəslə “Postkolonializm ədəbi istiqaməti və onun əsas ədəbi-estetik prinsipləri” adlanır ki, burada aşağıdakı ədəbi-tarixi və nəzəri məsələlər şərh olunur. Bu fəsildə “Geniş Sarqas dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” romanlarını postkolonial roman və postkolonial qotik romanların parodiyası tədqiq edilmişdir. Ona görə də ümumilikdə postkolonializm, kolonializm və xüsusən də parodiya və qotika terminləri və janrları tədqiqatın nəzəriyyəsi üçün ən başlıca əsaslardır. Bu fəsildə eyni zamanda kolonial və postkolonial əsərlərin səciyyəsi qısaca gözdən keçirilir, bundan başqa parodiya və qotika geniş şəkildə təhlil edilir. Kolonial və ya postkolonial romanların təhlili ilə bağlı nəzəriyyələr başlıca tənqid və tədqiq hədəfi olmuşdur. Beləliklə də diqqət mərkəzində əsasən parodiya olduğu üçün romanlarda vurğulayacağımız xarakteristikalar haqqında ümumi məlumat verilmişdir.

Bir çox tədqiqatçı, haqqında bəhs edilən bu romanların postkolonial və postkolonial qotik əsərlər olduğunu bildirirlər. Bəziləri hətta güman edir ki, bu əsərlərdə həm kolonial, həm də postkolonial qotik əsərlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri var. Həmin tədqiqatçıdan heç biri (bəziləri istisna olmaqla) hələ birbaşa olaraq bunu iddia etməməsinə baxmayaraq, tədqiqata cəlb olunmuş bu mənbələr belə təəssürat yaratmışdır ki, bu əsərlər parodik kolonial və postkolonial qotik romanlardır. Onlar postkolonial və postkolonial qotik əsərlərin elementlərindən istifadə etmiş və onları əks tərəfə çevirmişlər.

Bu fəslin birinci yarımfəslə “Kolonializm və postkolonializmin təhlil üsulu” adlanır. “Kolonializm” termininə diqqət yetirək. Oksford İngilis Dili Lüğətinə görə, «kolonializm» sakinləşmə mənası verən koloniya sözündən götürülüb. Qeyd etdiyimiz kimi, kolonializm və imperializm, adətən, bir-birini əvəz edən sözlər kimi istifadə olunur, lakin Edvard Səid bildirir ki,

ilkın “kolonializm” “imperializmin bir nəticəsidir”¹. Eynilə bu terminlərdən bir-birini əvəz edən sözlər kimi istifadə edən bir sıra mənbələrdən fərqli olaraq, Ania Lumba da terminin təhlilinə diqqəti imperializm və kolonializm arasındakı fərqlərin üzərində cəmləşdirməklə başlayır. Lumba deyir ki, kolonializm bir ölkənin digər ölkə tərəfindən birbaşa və həqiqi idarə etməsi və ya onun üzərində hökm sürməsidir, imperializm isə dolayı yolla başqa ölkədə iqtisadi və hərbi qüvvənin toplanmasıdır².

Bu tədqiqatın mərkəzində dayanan ikinci termin postkolonializmdir. Məqsədımız ilk növbədə bu iki fikrin fərqli olmadığını təsbit etməkdir və fikrimizcə, “post” hissəciyi bu kontekstdə çox mürəkkəb anlayışdır. Postkolonializm özü də geniş anlayışa malik olan bir termdir.

Geniş mənada “postkolonializm” bir çox müstəmləkə dövlətlər azadlıq əldə etdikdən sonra müasir dövrdə irqin, etnosun, mədəniyyət və insan şəxsiyyətinin özlərini necə təqdim etmələrinə aiddir. Lakin bəzi tədqiqatçılar “bu termindən mədəniyyətin bütün sahələrində müstəmləkə dövründən bu günə qədər imperializmdən necə təsirlənməsində istifadə edildiyini” iddia edirlər³.

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, kolonializm və postkolonializm fərqli terminlər deyil və bu fikir tədqiqatda da vurğulanır. Bir çox tədqiqatçı kimi, dissertant da bu romanların ancaq kolonializm, müstəmləkəçilər və müstəmləkəyə çevrilənlər haqqında olması fikrini təsdiq edir. Ania Lumbanın güman etdiyi kimi, görünür ki, istənilən yerdə tətbiq olunmağa aiddiyatı olmayan termin – “postkolonializm” ziddiyyətlər və məhdudlaşdırmalar ilə qarışdırılmışdır⁴.

Birinci fəslin ikinci yarım fəsli “Roman janrında Qotika və Postkolonial qotika üslubu” adlanır. Bu fəsildə təhlil edilən başqa bir termin qotikadır. H.Uolpolun «Otranto qalası»nda qeyd etdiyi kimi, qotika həyəcanverici təəccüb və dəhşət incəsənətidir. Qotik əsərlərə təkcə dəhşət və qorxu ədəbiyyatı kimi istinad edilmir. Qotik ədəbiyyat daha çox En Redklifin əsərləri və M.G.Lyuisin dəhşət doğuran əsərlərində əks olunmuşdur. Dəhşət və vahimə qorxunun iki növüdür: bir tərəfdən, “dəhşət hər hansısa bir dəhşətli obyektə qarşı fiziki əhval-dəyişməsi reaksiyasıdır; vahimə isə qaranlıq, təhlükəli və naməlum obyektlər haqqında fikirlərdən

¹ Said Edward. Culture and imperialism. London: Vintage, 1994, p. 4.

² Lumba Ania. Colonialism/Postcolonialism. London: Routledge, 2007, p. 22.

³ Gunning Dave. Postcolonial Literature. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, pp. 43-48.

⁴ Yəni orada.

doğan təsəvvürlərdir”. Digər tərəfdən, “vahimə düşüncədə yaranır; dəhşət isə təbiətdə mövcud olur”¹.

Qorxu və vahimə qotik roman yazıcısının başlıca istiqamətləridir. Edmund Birk və En Redklifin əsərlərindən də gördüyümüz kimi, bu iki termin arasında seçim etmək olar, belə ki, vahimə şübhədən doğur, dəhşət isə iyrenclikdən. Başqa sözlə, insan çox qorxulu bir hadisəni gözləyən zaman vahimə, bu hadisə baş verəndə isə dəhşət keçirir.

Buna əlavə olaraq dağınıq, tənəzzül, ölüm, qorxu və xaos üzərində qurulan, irrasionalıq və ehtiraslara rasionallıq və səbəblərdən daha çox üstünlük verilən qotik ədəbiyyat XVIII əsrin sonları, XIX əsrin başlağıcındakı tarixi, sosial, siyasi və psixoloji mövzulara cavab olaraq meydana gəlmişdi.

Birinci fəslin üçüncü yarımfəslə “Parodiya” adlanır. Dissertasiyanın bu hissəsi “parodiya” termininin araşdırılmasına həsr olunub. Xüsusən postkolonial qotikada əsas maraq dairəmiz karnaval mövzusu olduğuna görə terminin mənşəyi və buradakı başqa terminlərlə əlaqəsi haqqında qısa təhlil verməliyik. Termin Orta əsrlərdəki karnavalların əhəmiyyətini öyrənən rus alimi Mixail Baxtin tərəfindən irəli sürülüb. Qısaca qeyd etmək istərdik ki, “karnaval” və “karnavallaşmış” əvvəlki ciddi qayda-qanunu tərsinə çevirmək deməkdir. Bu, yazının vəkalətini tərsinə çevirməkdir. Beləcə, parodiya da karnaval kimi qəbul oluna bilər, çünki o da yazının hissələrindən istifadə edib, onları tərsinə çevirir.

Culian Uolfrey termini aşağıdakı kimi ümumiləşdirir: “Karnaval, adətən, sosial qayda-qanun çərçivəsində ciddi qəbul edilən parodiya formaları ilə destabilləşdirmək üçün sosial iyerarxiyalar və müvəqqəti olaraq yerdəyişən strukturlarının “yuxarı” və “aşağı” vəziyyətləri ətrafında yerini müəyyən edən güc strukturlarının olduğu həm cəmiyyət, həm də nəqli formaların bir hissəsidir”². Lind Hutçeon qeyd edir ki, “Yerdəyişmiş dünyanın tanınması üçün hələ də çevrildiyi və bir mənada birləşdiyi dünyadakı qayda-qanun haqqında bilik tələb edilir. Karnavalın motivasiya və forması vəkalətdən götürülür: karnavalın ikinci həyatı yalnız rəsmi birinci hissə ilə münasibətdə mənə kəsb edir”³. Müvafiq olaraq, bundan

¹ The Cambridge Companion to Gothic Fiction. Ed. Jerrold E. Hogle. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 254-270.

² Wolfreys Julian. Critical Keywords in Literary and Cultural Theory. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004, p. 27.

³ Hutcheon Lind. A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth-Century Art Forms. Urbana: University of Illinois Press, 2000, pp. 74, 133.

sonrakı hissədə təhlil edəcəyimiz parodik formanın elementlərini daxil etməyə cəhd göstərəcəyik.

Beləliklə, qısa təhlil göstərir ki, «karnaval» termini parodiya ilə çox yaxın əlaqəlidir. Başqa janrlar, komediya, faciə və eposlar yarandığı müddətdə parodiya ədəbiyyatda çox lazımlı bir termin və janr olub. Qeyd olunan ən birinci məna göstərir ki, parodiya yunan sözü olub “eradan əvvəl IV əsrdə epik nəzm əsərlərini gülməli şəkildə təqlid etmək və şəklini dəyişmək üçün istifadə edilirdi”¹.

Ən azından, Marqaret A.Rozun qeyd etdiyi kimi, parodiya mətnarxası və ya mətnarası və gülməli kimi izah olunur².

Dissertasiyanın ikinci fəslı “Cənubi Afrika ədəbiyyatında postkolonializm” adlanır. Bu fəslin birinci yarımfəslı C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi” parodik postkolonial roman kimi” adlanır. «Geniş Sarqas dənizi»nin müzakirələrində olan ziddiyyətli bir məsələ onun postkolonial və ya kolonial, postkolonial qotik və ya kolonial qotik roman olmasıdır. Bu əsər Ş.Brontenin (1816-1855) “Ceyn Eyr” romanına parodiyadır. Bir tərəfdən, Spivak kimi tədqiqatçılar bu əsərin postkolonial olmasını iddia edirlər. Digər tərəfdən, Snodqras kimi tədqiqatçılar ona həm kolonial, həm də postkolonial əsər kimi baxırlar³. Simon Dentitin fikrincə, o elə romanlar qrupuna aid edilir ki, onlar öz hipertekstlərinə cavab yazmaqla məşğul olmaları ilə tanınan, belə deyilən, postkolonial əsərlər kimi qəbul olunurlar⁴. Tənqidçilər onun postkolonial qotik roman olduğunu iddia edir. Ümumiyyətlə tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti hesab edir ki, “Geniş Sarqas Dənizi” elə postkolonial sözünün özü kimi mürəkkəb bir əsərdir. O, “postkolonial dominantlığın hələ də davam edən təsirləri ilə mübarizə aparın” bir roman təsiri bağışlayır. Bu roman fəhlə qadınların və işçi sinfin azadlıq əldə edəndən sonrakı vaxta təsadüf etməsinə baxmayaraq yenə də bir kolonializm nümunəsidir. Qadınlar, xüsusən də Antuanet Kozuey və işçi siniflər ingiltərəli kişi (Roçester Antuanetlə evləndikdən sonra əldə etdiyi mülkündə) tərəfindən hədələnilir, təzyiqə məruz qalır və istismar

¹ Hutcheon Lind. A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth-Century Art Forms. Urbana: University of Illinois Press, 2000, pp. 74, 133.

² Rose Margaret A. Parody: Ancient, Modern, and Postmodern. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, pp. 280.

³ Snodgrass Mary Ellen. Encyclopedia of Gothic Literature: The Essential Guide to the Lives and Works of Gothic Writers. New York: Facts On File Inc., 2005, pp. 159.

⁴ Dentith, Simon. Parody: the New Critical Idiom. Oxon: Routledge, 2000, p. 180.

olunur. Kolonializmin ən dəhşətli cəhətlərindən biri müstəmləkəyə çevrilmiş subyektlərin insani keyfiyyətlərini əllərindən almaqdır. Bu mənada qadınların insanlıqları iki dəfə əllərindən alınır. Bütün bunların nəticəsi olaraq «hibridlik» və «postkolonial subyektlər» kimi terminlər “köməkçi stenoqrafiyadan başqa bir şey deyil, çünki onlar müxtəlif növ kolonial vəziyyətlər və ya kolonial rejim tərəfindən həyatları tamamilə dəyişən insanlar arasında işçi sinif, gender, məkan, irq, sinif və ya ideologiya fərqlərinə imkan yaradırlar”¹, Andryü Smit Cin Raysın «Geniş Sarqas dənizi»ni yazmaqda məqsədini nəzərdən keçirir. Onun fikrincə, Rays bu romanı yazıb ki, “müstəmləkəçilərin yeni dalğasına görə öz yaşayış yerlərini dəyişməli olan ağ kreolların perspektivindən Roçesterin fikir və hərəkətlərinin kolonial bünövrələrini izah etsin”².

Romanı postkolonial qotik əsər kimi oxuyarkən yaranan bəzi sualların cavabları «Geniş Sarqas dənizi»nin kolonial perspektivlərini açacaq: Antuanetin hibridliyi onun azadlığına, yoxsa məhvinə səbəb olur? Başqa sözlə desək, o, kimlik, yoxsa azadlıq əldə edir? Antuanet postkolonial qadındır, yoxsa, belə desək, azadlıqdan sonra da təzyiqlə məruz qalan bir subyekt? Yoxsa o, ingilis həyat yoldaşına təklif olunan mirasa baxmayaraq, sadəcə, daha qətiyyətsiz və ikifikirli, şəxsiyyətdən məhrum olunmuş və zülmkar ingilis patriarxından asılı olmuşdur? Roçester yerliləşməkdən qorxur? Qan qarışığı onu vahiməyə salır? O, həyat yoldaşı və yerli əhalini vəhşiləşdirir? Antuanet və yerlilər vəhşi və mədəniyyətsiz kimi stereotiplərə görə qiymətləndirilir və ifrat seksuallığa görə günahlandırılırlar? Yerlilər və Antuanet stereotiplərlə rastlaşırlar? “Geniş Sarqas dənizi”ndə diqqət mərkəzində Antuanetin təmsil etdiyi qadınların mövqeyi olacaq və yerli işçi sinfini təmsil etdikləri üçün Kristofinin və Amelinin statusunu təhlil ediləcək. Bu yarım-fəsildə qadınların vəziyyətini təhlil edildiyi kimi Roçesterin müstəmləkəçi davranışında və hərəkətlərində göstərilən kolonializm cizgilərini də gözdən keçiriləcək.

İkinci fəslin ikinci yarım-fəsli C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi”: parodik postkolonial qotik roman” adlanır. Bu hissədə, əsasən, romanı qotik əsər edən elementlər diqqət mərkəzinə çəkilmiş, Qotik qəhrəmanın yaranmasını müəyyən edən əhəmiyyətinə görə yuxuları tədqiq edilmiş, sonra diqqət yalançı-postkolonial qotik qəhrəmanlar və ya parodik

¹ Houston, Gail Turley. From Dickens to Dracula: Gothic, Economics, and Victorian Fiction, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 19.

² Smith Andrew. Gothic Literature. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, p. 82.

postkolonial qotik qəhrəmanlar Antuanet və Roçesterin üzərinə yönəltməyə cəhd olunmuşdur. Ardınca disfunksional postkolonial qotik element kimi və müstəmləkəçinin yerlilərdən çox öz həyat yoldaşına qarşı istifadə etdiyi sehri tədqiq edilmişdir.

Həqiqətən də çoxsaylı qotik elementlər C.Raysın “Geniş Sarqas dənizi”ni postkolonial qotik əsər olduğunu göstərir. Quruluş da postkolonial qotikadır, burada müstəqillikdən sonrakı qeyri-adi bir ada təsvir olunur. Əsərin qəhrəmanının hadisələri əvvəlcədən bilməsi və ya qabaqcadan xəbər verməsi qotik bədii ədəbiyyatın ümumi cəhətlərindən biridir. Xəbər verməklə yanaşı o, oxucunu təhlükəyə hazırlayır və qəhrəmanların özlərini də xəbərdar edir. Antuanet İngiltərənin soyuq və xoşagəlməz olacağını və nigahının pozulacağını qabaqcadan görür. Lakin gələcəyi görmək qabiliyyəti ona fəlakətdən qaçmaq üçün heç bir qüvvə vermir.

Mətnə qotik elementlər var – məşum hadisələr, dağılmış yerlər, qarabasmalar, kabuslu yerlər, sirt, çardaqda qıfillanıb qalan bir qadın, dəlilik, yerlilər tərəfindən edilən təhdidlər, əvvəllər müstəmləkəyə çevrilmiş ərazinin vəhşi təbiətinin qorxusu, dəhşət, həbsxana mövzusu, zombi yuxuları və fiqurları və s.

C.Raysın öz xəyalları kolonial qotika və onun təqibedici dəhşətlərinə təbiiq edir. Əsərdə Antuanetin öz yurdundan didərgin düşməsi, onun soyuq və sərt bir ingilis evində, Karib dənizinin ucqar Yamayka adasında, uzaq bir yerdə həyat tərzi keçirməsi təsvir edilir. Gələcəyi peyğəmbərcəsinə görmə kimi hallar yaşayan “Geniş Sarqas dənizi”nin (1966) əzab çəkən gəlini Antuanet obrazı göstərilir, onun xəyal vəziyyəti zədəni zehni şəkildə genişləndirməklə qotik dəhşəti daha da artırır.

Fikrimizcə, bunlar Antuanetin gələcək həyatı və intiharını qabaqcadan xəbər verən xəyallar yox, kabuslardır. Qotik düstur sanki başqa məqsədə qulluq edir. Bu, kolonializm haqqında şərhə çevrilir. Bir-birinin davamı olan və Risi tədqiq edən bir çox tənqidçilərin izah etdiyi üç məşum kabus Antuanetin gələcək həyatındakı hadisələrdən xəbər verir. Silvi Mourelin dediklərinə görə, “Bu üçqat kabus “Geniş Sarqas dənizi”nin peyğəmbər ölçülərində iştirak edir”. Həqiqətən, “öz yuxuları vasitəsilə Antuanet Avropa rasionallığı ilə başqalığın istismarını davam etdirir”¹.

Roman iki hissədən ibarətdir. Bir tərəfdən Antuanetin passiv şəkildə ona öz kefindən asılı olaraq elçi göndərən, manipulyasiya edən, yalan danışan və məcbur edən və nəhayət, çardaqda bağlayan Roçesterin gücünə

¹ Maurel Sylvie. Jean Rhys. New York: St. Martin's Press, 1998, pp. 134.

təslim olması faktını qəbul edirik. Digər tərəfdən də ənənəvi qotik qəhrəmana qarşı Antuanetin monastırda həbs edilməyi, məcburi (əvvəldən danışılmış) nigahı və intiharı qiymətləndirir, buna əlavə olaraq, bilməyərəkdən onu izləmək əvəzinə rədd edən və ona kreol, cismani və dəli olduğu üçün nifrət edən zülmkarına hədə-qorxu gəlir, müvafiq olaraq o, parodik qotik qəhrəman kimi tədqiq oluna bilər.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə "Müasir ingilis ədəbiyyatında post-kolonialist istiqamət" adlanır.

Üçüncü fəslin birinci yarımfəslə Kutzeyenin "Fo" əsərinin parodik postkolonial roman və parodik postkolonial qotik roman kimi təhlil üsulu" adlanır.

"Geniş Sarqas Dənizi"ndə olduğu kimi, Kutzeenin "Fo" əsərində də bu romanın postkolonial, yoxsa kolonial və postkolonial qotik roman olması haqqında eyni mübahisəli məsələ təhlil edilir. Bir tərəfdən, Con Tiem, Spivak və Dominik Hed kimi tədqiqatçılar həqiqətən də onu kanonik əsər olan «Robinzon Kruzo»ya cavab kimi yazılan postkolonial əsər hesab edirlər. Digər tərəfdən, Parkinson Zamora, Fariz və Hatçon kimi tənqidçilər romanı ingilis klassikasını yenidən yazan postmodern əsər kimi tədqiq etməyə üstünlük verirlər. Simon Dentit hətta hesab edir ki, "Fo" öz hipotekstlərinə cavab şəklində yazılan, postkolonial kimi istinad edilən bir roman qrupuna daxildir. Snodqras kimi tənqidçilər onu həm də postkolonial qotik roman hesab edirlər¹. Fikrimizcə, «Fo» postkolonial termininin özü kimi çox mürəkkəb əsərdir; qadınların və yerli işçi sinfinin vəziyyətinə görə "Geniş Sarqas dənizi" kimi o da kolonializmin bir nümunəsidir. Qəhrəman Syuzan Barton öz hekayəsini yaza bilmir, çünki o, kişi deyil və Cümənin vəziyyəti yalnız ingiltərəli Kruzo tərəfindən deyil, həm də onu qeyri-insana çevirən Syuzan Barton tərəfindən təzyiqə məruz qalır.

Romanı bir parodik postkolonial əsər kimi oxuyarkən bir neçə sual yaranır və onlara verilən cavablar Founun postkolonial perspektivini açır: O, azaddır? O öz hekayəsini yaza bilər? O, bir qadın kimi düşmənçiliyi daxilə salır? Syuzan Barton İngiltərədə bir ingilis qadın kimi qiymətləndirilir? Onun Cüməyə münasibəti necədir? O, müstəmləkəçi, yoxsa müstəmləkəyə çevriləndir? Cümə ilə əlaqəsində o, qan qarışmasından qorxur? O, Cüməni qeyri-insanlaşdırır və stereotiplərə görə qəbul edir? Nəhayət o öz hekayəsini yazır, yoxsa o yazılıb? Kolonial

¹ Snodgrass Mary Ellen. Encyclopedia of Gothic Literature: The Essential Guide to the Lives and Works of Gothic Writers. New York: Facts On File Inc., 2005, p. 159.

subyekt kimi Cümənin başına nə gəlir? Sonda onun vəziyyəti dəyişir? O, nəhayət azad edilir?

“Fo”da diqqət mərkəzində Syuzan Bartonun təmsil etdiyi qadınların vəziyyətidir və burada yerli işçi sinfi və qulları təmsil etdiyi üçün Cümənin statusu tədqiq edilir. Təhlil zamanı həm də Robinzon Kruzoda təsvir edilən müstəmləkəçilik əlamətlərini, Syuzan Bartonun və Fonun müstəmləkəçilər kimi hərəkətlərini və münasibətlərini gözdən keçirilir.

Daha sonra “Fo”nun həm də parodik postkolonial qotik roman olduğunu sübut etməyə çalışırıq. Burada postkolonial qotik hekayənin elementlərindən istifadə olunur, amma onlar tərsinə çevrilib və bəziləri parodiya xarakterlidir. Yenə də qotik qəhrəmanlar və elementlər haqqında bəzi suallar oxucuları maraqlandırır, məsələn: Syuzan Barton ənənəvi passiv qotik qəhrəmandır? Kruzo qotik mənfi qəhrəmandır? Kruzo rəhmsiz ustadır? Kruzonun adası və Founun İngiltərədəki evi qotik qoyuluşdur? “Fo”nu parodik postkolonial qotika kimi müzakirə edərkən əsas maraq mənəbəyimiz parodik qotik qadın qəhrəman kimi Syuzan Barton və parodik qotik mənfi qəhrəman kimi Kruzodur. Diqqət mərkəzində olan başqa bir məsələ də parodik qotik qoyuluş, Kruzonun adası və Founun İngiltərədəki evi olacaq.

Beləliklə, tədqiq edilən nəzəriyyələri nəzərə almaqla bu fəsildə qarşıya iki məqsəd qoyulur: ilk növbədə, “Fo” parodik postkolonial roman kimi və ikinci növbədə, parodik postkolonial qotik roman kimi tədqiq ediləcək. Burada əsasən yuxarıda verilən suallara cavab axtarılır.

Romanı bir parodik postkolonial əsər kimi oxuyarkən bir neçə sual yaranır və onlara verilən cavablar Founun postkolonial perspektivini açır: O azaddır? O öz hekayəsini yaza bilər? O, bir qadın kimi düşmənçiliyi daxilə salır? Syuzan Barton İngiltərədə bir ingilis qadın kimi qiymətləndirilir? Onun Cüməyə münasibəti necədir? O, müstəmləkəçi, yoxsa müstəmləkəyə çevriləndir? Cümə ilə əlaqəsində o, qan qarışmasından qorxur? O, Cüməni qeyri-insanlaşdırır və stereotiplərə görə qəbul edir? Nəhayət o öz hekayəsini yazır, yoxsa o yazılıb? Kolonial subyekt kimi Cümənin başına nə gəlir? Sonda onun vəziyyəti dəyişir? O, nəhayət azad edilir?

“Fo”nun postkolonial roman olduğunu iddia edən bütün tənqidçilər haqlıdırlar, çünki burada bunu təsdiqləyən bir çox postkolonial cəhətlər var, daha dəqiq desək, əsərin mərkəzində marginallaşmış qul Cümə ilə kişilərdən daha yaxşı yazmaq bacaran və həqiqətən də bir kişi yazıcını sınağa çəkən qadın durur. Bundan başqa, o, əsasən, kanonik əsər olan “Robinzon Kruzo”ya cavab kimi yazılmışdır. Həmçinin əsərdə bizim də qəbul etdiyimiz və Simon Dentitin postkolonial adlandırdığı cizgilər

mövcuddur¹.

“Fo” Syuzan Bartonun gəmi qəzasına uğraması haqqında rəvayəti ilə başlayır. O, adı Cümə olan yerli sakinə və onun sahibi Kruzoya rast gəldiyi bir adaya gəlib çıxır. Onun həyatı haqqında hekayəsi və oğurlanmış qızı var; səyahətə çıxmasına səbəb də onu tapmaq istəyidir. Kapitan Smit ona məsləhət görür ki, öz hekayəsini yazsın, amma Syuzan hesab edir ki, belə bacarığı yoxdur. Kapitan Smit həm də məsləhət görür ki, Syuzan hekayəsini kitab satışı ilə məşğul olan birisinə versin ki, o da onu yazmaq üçün bir kişi yazıçı tapsın. Kişi yazıçı ilə müqayisədə Syuzan Barton öz yazıçılıq bacarığına şübhə edir, amma deyir ki, “Haqqımda yalanlar danışılmasındansa, öz romanımın müəllifi olmaq istərdim. Əgər mən müəllif kimi üzə çıxa bilməsəm və öz hekayəmin doğruluğuna and içsəm, onun mənası nədir ki?”² O, kişi ədalətinə şübhə etsə də, biz görürük ki, Syuzan Barton hekayəsinin yazılmasını kişi müəllifə həvalə edir. O, Cümə ilə İngiltərəyə gələn kimi Fo adlı bir yazıçı tapır, lakin birdən-birə yoxa çıxdığı üçün onunla da görüşə bilmir. Fonun olmadığı vaxtda Syuzan və Cümə onun evinə köçür və bir müddət burada yaşayırlar. Bu müddət ərzində Syuzan Barton Fo ilə yazışır və ona həm öz hekayəsini, həm də gündəlik həyatını danışır. Daha sonra birdən-birə Fo qayıdaraq Syuzan və Kruzonun adadakı hekayəsini davam etdirir.

Üçüncü fəslin ikinci yarım fəslə P.Kerinin “Cek Meqs” əsərinin parodik postkolonial roman və parodik postkolonial qotik roman üslublu əsər kimi işlənməsi” adlanır. “Fo” və “Geniş Sarqas Dənizi” kimi, “Cek Meqs”in təhlili zamanı onun postkolonial və postkolonial qotik və ya postkolonial roman və parodik postkolonial qotik əsər olması ilə bağlı mübahisəli məsələni müzakirə edəcəyik. Bir tərəfdən, Tiem kimi tənqidçilər onun postkolonial əsər olduğunu bildirirlər. Digər tərəfdən, Snodqras kimi tənqidçilər onu neo-Viktorian əsər hesab edirlər. Simon Dentit hətta güman edir ki, “Cek Meqs” öz hipotekslərinə cavab kimi yazılan dırnaqarası postkolonial əsərlər qrupuna aiddir. Fikrimizcə, “Geniş Sarqas Dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” elə postkolonializm termininin özü kimi olduqca mürəkkəb əsərlərdir. Similar to *Wide Sargasso Sea* and *Foe*, it is a novel that seems to me to be about an ongoing “struggle with the effects of colonial domination”. “Geniş Sarqas Dənizi” və “Fo” kimi bu roman da “kolonial dominantlığın davam edən təsirləri ilə mübarizə”

¹ Dentith Simon. *Parody: the New Critical Idiom*. Oxon: Routledge, 2000, p. 160.

² Coetzee J.M. *Foe*. London: Penguin Books, 1987, p. 40.

haqqında olması təsiri bağışlayır¹. Əlavə edək ki, fikrimizcə, qadınların və yerli işçi sinfin iş yerindəki vəziyyətinə görə bu, bir kolonializm nümunəsidir. Elizabet Uoriner və Mersi Larkinin təmsil etdiyi ingilis qadınları və işçi sinfə mənsub qadınlar da ingilis kişiləri və qadınları tərəfindən təzyiqlə məruz qalır və manipulyasiya edilirlər. Beləcə, bu əsərdə ingilislər ingilislərə qarşı durur və onları müstəmləkəyə çevirirlər. Xaricdəki müstəmləkəçilər öz ölkələrində müstəmləkəçilərə çevrilirlər. “Cek Meqs”i parodik postkolonial roman kimi oxuyarkən bəzi suallar meydana çıxır ki, onların da cavabları romanın müstəmləkəçi perspektivini açacaq: Bəzi ingilisləri digərlərindən “daha artıq ingilis” edən nədir? Başqa sözlə, niyə Cek Meqs başqalarının standartlarına görə “ingilis” deyil? O, bir avstraliyalı kimi xariciliyi qəbul edib? Cek Meqsə qarşı başqa hansı ingilis subyektlərinin münasibəti var? O, stereotiplərlə qarşılaşır və onunla qeyri-insan kimi rəftar edilir? Elizabet Uoriner necə təzyiqlə məruz qalır? Mersi Larkin evdə, İngiltərədə işçi sinfinə mənsub bir qadın kimi necə təzyiqlə məruz qalır? İngilislər müstəmləkəyə çevrilmiş subyektlərlə əlaqədən qorxurlar? Bu romanda müstəmləkəyə çevrilmiş subyekt kimi Cek Meqs və Elizabet Uorinerin və Mersi Larkinin təmsil etdiyi qadınların və işçi qadınların vəziyyəti diqqət mərkəzində olacaq.

Siqrun Mayniq kimi tənqidçilər “Cek Meqs”i neo-qotik roman hesab edirlər. Biz «Cek Meqs»i parodik postkolonial qotik roman kimi tədqiq etməyə cəhd göstərəcəyik. Romanda qotik hekayənin elementlərindən istifadə olunur, lakin onların bəziləri gülməli həddə qədər şişirdilməklə çevrilir və parodiya olunur. Qotik qəhrəmanlar və elementlərlə bağlı suallar oxucunun fikrində bir daha təkrarlanır: Mersi Larkin ənənəvi passiv qotik qadın qəhrəmandır? Cek Meqs qotik mənfi qəhrəmandır? Hipnozun əhəmiyyəti nədir? Tobias Outs qotik mənfi qəhrəmandır? Henri Fips qotik mənfi qəhrəmandır? Mister Bakl qotik mənfi qəhrəmandır? Qoyuluş qotikdir?

“Cek Meqs”i parodik postkolonial qotik roman kimi təhlil edərkən əsas diqqətimiz parodik qotik qadın qəhrəman və mənfi qəhrəmanlar kimi Mersi Larkin, Cek Meqs, Outs, Fips və Bakla yönələcək. Daha sonra parodik qotik qoyuluş kimi Cənab Baklın evini təhlil edəcəyik.

Ona görə də təhlil edilmiş nəzəriyyələri əsas götürsək, bu fəslin iki məqsədi var: “Cek Meqs”i parodik postkolonial əsər kimi təhlil etmək, sonra da romanı parodik postkolonial qotik roman kimi müzakirə etmək.

¹ Colonial and Postcolonial Fiction: An Anthology. Ed. Robert L. Ross. New York: Garland Publishing Inc., 1999, pp. 423-460.

Burada əsasən yuxarıdakı suallara cavab tapmağa çalışırıq.

Dissertasiyadan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, əgər postkolonializm kolonializmin parodiyasıdırsa və əgər qotika özü elə parodik janrdırsa, onda “Geniş Sarqas Dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” əsərləri də demək istədiyimiz kimi "ikili parodiyadırlar", çünki onlar parodiyanı parodiya edirlər.

“Geniş Sarqas Dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” postkolonial roman kimi təqdim edilən əsərləri hipotekstlərinə cavab olaraq yazılan postkolonial hipertekstlər kimi təhlil edilə bilər. Bir neçə tənqidçi və alim romanı başqa cür izah edib, bu əsərlərin postkolonial və ya postmodern olduğunu bildirmişlər.

Əsərlər sırasında “Geniş Sarqas Dənizi” Şarlotta Brontenin “Ceyn Eyir” əsərinə prekvil kimi tədqiq olunub. “Ceyn Eyir”də çardaqdakı marginallaşmış dəli qadının eşidilməyən səsi kreol qadın Antuanet Kozuey kimi önə çəkilir. Ceyn Eyerin zehni inkişafı bərpa olur və o, ərə gedir. Buna zidd olaraq Antuanet Kozuey ərə gedir, lakin o öz ərindən asılı olur və dəli edilir.

“Fo” əsəri Daniel Defonun “Robinzon Kruzo”suna nə sekvil, nə də prekvil ola bilməz. Cavab yazmaqda onun məqsədi təkcə Defonun bir romanı deyil, həm də “Roksana”, “Mol Flenders” və hər şeydən öncə yazıçının özüdür. Hətta yazıçının hansı cinsə mənsub olması da dəyişdirilib. Bir qadın Syuzan Barton kişi peşəsi götürüb, öz həyat hekayəsini yazır. Roman həm də janrları və əsərləri qarışdıran postmodern bir parodiyadır.

Eynilə Maak da hesab edir ki, “Cek Meqs”i Ç.Dikensin “Böyük ümidlər” əsərinə "yazılmış nə prekvil, nə sekvil, nə də ki, interpolyasiya adlandırmaq olmaz"¹. Göründüyü kimi roman təkcə “Böyük Ümidlər”ə deyil, “Oliver Tvist”ə də cavab olaraq yazılmışdır. O, Ç.Dikensin yazı tərzinə və şəxsi həyatına cavab olaraq yazır. Tiem güman edir ki, “Fo” kimi bu roman da "postmodern parodiyadır". O, qotik trillerdən məktub roman və maneralar komediyasına qədər bir neçə janrı birləşdirir.

“Geniş Sarqas Dənizi”, “Fo” və “Cek Meqs” əsərlərini tədqiq etdikdən sonra o qənaətə gəlirik ki, əslində postkolonializm kolonializmi parodiya edir və qotika parodik janrdırsa, onda bu romanlar düşündüyüm kimi "ikili parodiyalardır", çünki onlar parodiyanı parodiya edirlər.

¹ Colonial and Postcolonial Fiction: An Anthology. Ed. Robert L. Ross. New York: Garland Publishing Inc., 1999, pp. 423-460.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı elmi məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Parody and post colonial novels // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2012, № 1 (81), s. 115-117
2. A Reappraisal of the concept of “Writing back” in Wide Sargasso Sea, Jack Maggs and Foe // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2012, № 2, s. 337-342
3. The Sense of the Uncanny in Jean Rhys’ Wide Sargasso Sea through the Voice of Antoinette and her Husband // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2012, № 3, s. 624-629
4. The Identity Construction in Postcolonial Gothic Novels // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, № 6, s. 502-507
5. Female Identity in Wide Sargasso Sea, Foe and Jack Maggs: A Comparative Study // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. Симферополь, 2014, с. 183-189
6. Evaluation of an Academic English Workshop for Faculty Members of an Iranian Medical Sciences University using Kirkpatrick Model / Languages and Linguistics Abstracts. Seventh Annual International Conference on Languages and Linguistics. Greece, Athens, 7-10 July 2014, pp. 62-63
7. A Study of the Parodic Postcolonial and Postcolonial Gothic Fiction. Germany: Lambert Academic Publishing, 2015, 116 p.

ТЕМАТИКО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ПАРОДИЙ
В АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Резюме

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во Введении обосновываются актуальность темы, объект и предмет исследования, определяются цель и задачи, уровень разработанности темы, её научная новизна, методология, теоретическая и практическая значимость, сформулированы основные положения, выносимые на защиту, а также дается краткая научная информация об апробации работы и ее структуре.

Первая глава диссертации называется «Литературное направление постколониализма и его главные литературно-эстетические принципы». Здесь к исследованию привлечены постколониальные романы и пародии на постколониальные готические романы. В этой главе также вкратце рассматривается характер колониальных и постколониальных произведений, помимо чего широко анализируется пародия и готика.

Вторая глава диссертации называется «Постколониализм в южно-американской литературе». В этой главе рассматривается «Широкое Саргассово море» как пародический постколониальный роман и пародический постколониальный готический роман. Здесь анализируется противоречивый вопрос постколониального или колониального готического романа. В центре внимания в «Широкое Саргассово море» позиция женщин, представленная Антуанеттой, и местный рабочий класс, представленный Кристофом и Амели. В данной главе, анализируя положение женщин, мы также рассматриваем черты колониализма, отражённые в колониальных желаниях и действиях Рочестера.

Третья глава диссертации называется «Постколониальное направление в современной английской литературе». В этой главе романы «Фо» и «Джек Мегс» анализируются как пародические постколониальные и постколониальные готические романы.

В Заключении диссертации обобщаются результаты исследования и представляются соответствующие научные выводы.

TOPICS AND ARTISTIC FEATURES OF POSTCOLONIAL PARODIES IN ENGLISH LITERATURE

Summary

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and list of references.

The urgency of the selected theme, its object and subject of study are substantiated, the purpose and tasks, level of development of the theme, its scientific significance, methodology, theoretical and practical importance are defined and main provisions brought up for defence are formulated in the Introduction, which also presents brief scientific information on evaluation of the work and its structure.

The first chapter of the thesis is called "postcolonial literary movement and its main literary and aesthetic principles." Here we study postcolonial novels and parodies of postcolonial Gothic novels. This chapter also briefly addresses the nature of the colonial and postcolonial works, in addition to this widely analyzed and gothic parody.

The second chapter is called "Post-colonialism in the South American literature." In this chapter we discuss the "Wide Sargasso Sea" as a parodic postcolonial novel and parodic postcolonial Gothic novel. In this chapter we examine the controversial issue of colonial or postcolonial Gothic novel. The focus in "Wide Sargasso Sea" is on the position of females represented by Antoinette and analyzes the local working class, presented by Christophe and Amelie. In this chapter we analyze the situation of women, also see the characteristics of colonialism, the colonial appear in desires and actions of Rochester.

The third chapter of the dissertation is called "Postkolonial trend in modern English literature". In this chapter of the work, "Fo" and "Jack Megs" novels are analyzed as parodic postcolonial and postcolonial gothic novels.

The results of the study are summarized, and corresponding scientific inferences are presented in the Conclusion of the thesis.

Çapa imzalanıb: 12.01.2016
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

РОШАНАК ЗАКАРИЙА ГЫЗЫ НАСЕРИ СИС

ТЕМАТИКО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ПАРОДИЙ
В АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

5718.01 – Мировая литература (английская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2016